

นิพนธ์ต้นฉบับ

การป้องกันการตั้งครรภ์ในวัยรุ่นโดยใช้หลักการศาสนาอิสลามผ่านสื่อออนไลน์

ประภาภรณ์ หลั่งปุเต๊ะ*, นัจญมะฮ์ เลิศอริยะพงษ์กุล**, ตักวา จินารง***, ฮาซานะห์ ไพเราะ*

*โครงการจัดตั้งคณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยฟาฏอนี

**วิทยาลัยพยาบาลบรมราชชนนียะลา

***โรงพยาบาลสมเด็จพระยุพราชยะลา จังหวัดยะลา

✉ plangputeh@gmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยเชิงคุณภาพนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการศึกษารูปแบบการมีส่วนร่วมของแฟนเพจ “วัยใส ห่างไกลซิณา” ในการป้องกันการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น กลุ่มตัวอย่างเป็นแฟนเพจที่สมัครใจเข้าร่วมสนทนากลุ่ม จำนวนทั้งสิ้น 41 คน ข้อมูลที่ได้นำไปวิเคราะห์หาแก่นสาระ

ผลการวิจัยพบว่า แฟนเพจ “รับรู้” ปัญหาและสาเหตุของการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น “รับเรื่อง” โดยตระหนักถึงความสำคัญของการป้องกันการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น และ “รับร่วม” โดยการเสนอแนวทางในป้องกันปัญหาการผิดประเวณีและตั้งครรภ์ในวัยรุ่นผ่านสื่อออนไลน์และวิธีการอื่น ๆ นอกเหนือจากการใช้สื่อออนไลน์เฟสบุ๊ก

แม้ว่าการสื่อสารหลักการศาสนาเพื่อการป้องกันการตั้งครรภ์ในวัยรุ่นผ่านสื่อออนไลน์เฟสบุ๊กจะทำให้แฟนเพจมีความรู้ความเข้าใจ ความตระหนัก และมีส่วนร่วมในการป้องกันการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น แต่การสื่อสารผ่านสื่อออนไลน์เฟสบุ๊กควรมีรูปแบบที่มีความน่าสนใจ และกระตุ้นให้เกิดการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างแฟนเพจกับเพจ จะทำให้เกิดการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารในวงกว้าง การวิจัยครั้งต่อไปควรศึกษาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมและการมีปฏิสัมพันธ์กับเพจและรูปแบบการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพในการส่งเสริมความรอบรู้ด้านสุขภาพเพื่อการป้องกันการตั้งครรภ์ในวัยรุ่นต่อไป

คำสำคัญ: การตั้งครรภ์วัยรุ่น, การป้องกัน, สื่อออนไลน์

Article info:

Received: Sep 26, 2019

Revised: Dec 20, 2019

Accepted: Jan 12, 2020

Original article

Using Islamic principle via social media in adolescent pregnancy prevention

Prapaporn Langputeh*✉, Najmah Leartariyapongkul**, Taqwa Jeenarong***, Hasanah Piroh*

*The Project of Faculty of Nursing, Fatoni University

**Yala Boromarajonani College of Nursing

***Yaha Crown Prince Hospital, Yala Province

✉ plangputeh@gmail.com

Abstract

This qualitative research was aimed to study the participation model of 'Waisai Hangklai Zina' fan page on adolescent pregnancy prevention. Forty-one fans page volunteered to participate in focus group. The data were analyzed using thematic analytic method.

The findings show three main themes: 'Perception' of fan page on problems and causes of adolescent pregnancy, 'Acknowledgement' of fan page on an important of pregnancy prevention and, 'Participation' with page by propose the guideline to prevent adolescent pregnancy via social media and another way.

Although using Islamic principle via social media in adolescent pregnancy prevention may increase the fans page's knowledge, attitude and participation, the social media should be more attractive and proper for adolescent. This is in order to encourage them to better involve in Facebook page and share the information widely. Further research should study the factors that influence the fans page's participation on Facebook and other effective communication forms that could help to promote adolescent pregnancy prevention.

Keywords: Adolescent pregnancy, prevention, social media

คณะสาธารณสุขศาสตร์
มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี

Faculty of Public Health, Ubon Ratchathani Rajabhat University

Ubon Ratchathani Rajabhat University

บทนำ

จากสถานการณ์การตั้งครรภ์ในวัยรุ่นในประเทศไทยที่พบว่า มีอัตราการตั้งครรภ์สูงสุดเป็นอันดับหนึ่งของเอเชีย และเป็นอันดับสามของโลก คือประมาณร้อยละ 14.32 อีกทั้งยังมีแนวโน้มที่จะเพิ่มขึ้นในอนาคต (คณะกรรมการสิทธิการสังคม สภาผู้แทนราษฎร, 2556) ซึ่งสวนทางกับอัตราการคลอดในวัยรุ่นอายุระหว่าง 15-19 ปีทั่วโลกที่มีแนวโน้มลดลง เหลือประมาณร้อยละ 11 (WHO, 2014) ใกล้เคียงกับจังหวัดปัตตานี ยะลา และนราธิวาส ที่มีร้อยละ การเกิดมีชีพในมารดาวัยรุ่นจำนวนต่ำสุด 3 ใน 5 ลำดับสุดท้ายของประเทศ คือช่วงระหว่างร้อยละ 10.07-12.06 (UNFPA, 2556)

การตั้งครรภ์ในวัยรุ่นมีสาเหตุมาจากหลายปัจจัย ทั้งด้าน พฤติกรรมส่วนบุคคลของวัยรุ่น ครอบครัว และสังคม และเป็นที่ยืนยันว่าการตั้งครรภ์ในวัยรุ่นนั้นส่งผลกระทบต่อสุขภาพร่างกายของวัยรุ่น และภาวะแทรกซ้อนจากการตั้งครรภ์ในวัยรุ่นยังเป็นสาเหตุการตายอันดับสองของการตายจากการตั้งครรภ์และการคลอด (WHO, 2014) รวมถึงผลกระทบต่อจิตใจของวัยรุ่นและสังคมอีกด้วย ดังเช่น การยุติศึกษา หมดอนาคตการทำงาน รวมถึงการทอดทิ้งทารกในวัยที่ตั้งครรภ์ในวัยรุ่น (ศรีเพ็ญ ดันติเวส และคณะ, 2556) นอกจากนี้การตั้งครรภ์ในวัยรุ่นยังส่งผลกระทบต่อสุขภาพของทารก ที่พบได้บ่อยคือ ทารกคลอดก่อนกำหนด และทารกมีน้ำหนักตัวน้อย (Thaithae and Thato, 2011)

ในทัศนะของศาสนาอิสลาม ความต้องการทางเพศเป็นสัญชาตญาณตามธรรมชาติของมนุษย์ ดังนั้นมุสลิมจะได้รับการส่งเสริมให้แต่งงานเมื่อมีความพร้อม ตามคำกล่าวของท่านศาสดามุฮัมมัด (ซล) ในหะดีษอัลบุคอรี/5066 และมุสลิม 3464 ที่ว่า “โอ้บรรดาชายหนุ่มทั้งหลาย ผู้ใดในหมู่พวกเจ้านี้มีความสามารถ (ในการครองคู่) ก็จงแต่งงานเถิด เพราะแท้จริงนั้น (การแต่งงาน) เป็นการลดสายตาให้ต่ำลงได้ อีกทั้งให้พวกเจ้าสามารถสงวนอวัยวะเพศได้....” (มัสลิน มาหะมะ, 2552) ดังนั้นการตั้งครรภ์ในวัยรุ่นหากเกิดภายหลังจากการแต่งงานจึงเป็นที่อนุมัติ

ตรงกันข้ามหากการตั้งครรภ์นั้นเกิดขึ้นโดยปราศจากการแต่งงานโดยถูกต้องตามหลักการศาสนา จะถือ

ว่าเป็นการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น เป็นบาป และไม่ได้รับการยอมรับจากสังคม ทั้งนี้เนื่องจากอิสลามห้ามการมีสัมพันธ์ทางเพศก่อนแต่งงาน (มุฮัมมัด ซากี เจ๊ะหะ, 2554) มีกฎหมายเรื่องเพศและการปะปนชายหญิงอย่างชัดเจน ทั้งนี้เพื่อหลีกเลี่ยงการผิดประเวณีหรือชู้สาวทุกวิถีทาง และเพื่อป้องกันการสร้างความเสื่อมเสียต่อบุคคลและสังคมจากการกระทำดังกล่าว (อนันตชัย, 2552) ดังนั้นอิสลามจึงให้ความสำคัญกับการป้องกันการตั้งครรภ์ในวัยรุ่นมุสลิมเป็นอย่างมาก

กองทุนประชากรแห่งสหประชาชาติ (United Nations Population Fund: UNFPA) ได้ให้คำแนะนำเกี่ยวกับการป้องกันการตั้งครรภ์ในวัยรุ่นว่า ควรมีการส่งเสริมให้มีการเข้าถึงความรู้เรื่องเพศศึกษาอย่างรอบด้านกับเยาวชน ผู้ปกครอง ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย และสื่อต่าง ๆ เพื่อเป็นการป้องกันการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น ทั้งนี้เนื้อหาที่ใช้ในการสื่อสารกับวัยรุ่นควรมีความชัดเจน กระชับ และรัดกุม (ศรีเพ็ญ ดันติเวส และคณะ, 2556) ในขณะนี้ปัจจุบันเครือข่ายสังคมออนไลน์เฟสบุ๊ค (Facebook) นั้นได้รับความนิยมเป็นอันดับหนึ่งของคนทั่วโลก และประเทศไทยเป็นประเทศที่มีผู้ใช้บริการเฟสบุ๊คเป็นอันดับหนึ่งของโลก คือประมาณ 8 ล้านคน เนื่องจากเฟสบุ๊คไม่มีข้อจำกัดเรื่องเวลาและพื้นที่ ทำให้การใช้งานมีความสะดวก รวดเร็ว และง่ายในการเข้าถึง (กุลนารี เสือโรจน์, 2556) ดังนั้น ทีมผู้วิจัยจึงเลือกใช้สื่อออนไลน์ เฟสบุ๊ค เป็นช่องทางในการสื่อสารข้อมูลเกี่ยวกับหลักการศาสนาอิสลามเพื่อป้องกันการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น

วัตถุประสงค์

เพื่อพัฒนาและศึกษารูปแบบในการป้องกันการตั้งครรภ์ในวัยรุ่นโดยใช้หลักการศาสนาอิสลามผ่านสื่อออนไลน์ และศึกษาแนวทางการมีส่วนร่วมของแฟนเพจ

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยเฟสบุ๊คเพจ “วัยใส ห่างไกลชู้สาว” ได้ถูกสร้างขึ้นเพื่อเป็นช่องทางสื่อสาร

แนวทางการป้องกันการตั้งครรภ์ไม่พึงประสงค์ในวัยรุ่นโดยใช้หลักการศาสนาอิสลามผ่านสื่อออนไลน์ เฟสบุ๊ก โดยใช้ชื่อแฮชแทก (Hashtag) #วัยใสห่างไกลซิชา และใช้สโลแกน “ชอบ-กตใดค์ ไซ่-กตแซร์ ใครแน-แสดงความคิดเห็น ใครจะเป็น-อินบ็อกซ์” ได้มีการประชาสัมพันธ์เพจในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนใต้ และสื่อสารหลักการศาสนาอิสลาม ตามแนวทางการส่งเสริมความรู้ในการป้องกันการตั้งครรภ์ก่อนวัยอันควร สำหรับสตรีไทยวัยรุ่นอายุ 15-21 ปี ที่พัฒนาขึ้นโดยกองสุศึกษากระทรวงสาธารณสุข ร่วมกับมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรจน์ (2557) ซึ่งแบ่งเป็น 5 หมวดได้แก่ 1) ความรู้และความเข้าใจทางสุขภาพในการป้องกันการตั้งครรภ์ไม่พึงประสงค์ 2) การเข้าถึงข้อมูลและบริการสุขภาพเพื่อป้องกันการตั้งครรภ์ไม่พึงประสงค์ 3) การสื่อสารเพื่อเพิ่มความเชี่ยวชาญในการป้องกันการตั้งครรภ์ไม่พึงประสงค์ 4) การจัดการเงื่อนไขทางสุขภาพของตนเองเพื่อป้องกันการตั้งครรภ์ไม่พึงประสงค์ 5) การรู้เท่าทันสื่อและสารสนเทศเพื่อป้องกันการตั้งครรภ์ไม่พึงประสงค์

ประชากรเป็นเป็นแฟนเพจวัยใสห่างไกลซิชาจำนวน 1,730 คน (ณ วันที่เปิดเพจได้ 3 เดือน) คัดเลือกกลุ่มตัวอย่างโดยประกาศรับสมัครแฟนเพจมุสลิม ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ 3 จังหวัดชายแดนใต้ เก็บรวบรวมข้อมูลโดยการจัดสนทนากลุ่ม (Focus group) จังหวัดละ 1 กลุ่ม กลุ่มละ 10-15 คน โดยแนวคำถามที่ใช้ในการทำสนทนากลุ่มได้พัฒนาขึ้นตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ซึ่งครอบคลุมประเด็นปัญหาและสาเหตุของการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น การป้องกันการตั้งครรภ์ในวัยรุ่นตามหลักการศาสนาอิสลาม และการมีส่วนร่วมในการป้องกันการตั้งครรภ์ในวัยรุ่นโดยใช้สื่อออนไลน์ จากนั้นวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการสนทนากลุ่มโดยวิธีหาแก่นสาระ (Thematic analytic method)

สรุปผลการวิจัย

แฟนเพจที่เข้าร่วมทำการสนทนากลุ่ม มีจำนวนทั้งสิ้น 41 คน โดยเป็นสมาชิกแฟนเพจจากจังหวัดยะลาจำนวน 11 คน จังหวัดนราธิวาส 13 คน และจังหวัดปัตตานี

17 คน แบ่งเป็นเพศชาย 8 คน หญิง 33 คน โดยส่วนใหญ่เป็นนักเรียนในระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย จำนวนทั้งสิ้น 35 คน และที่เหลือเป็นอาจารย์โรงเรียนมัธยมศึกษา จำนวนทั้งหมด 6 คน

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลจากการการทำสนทนากลุ่ม (Focus group) มีแก่นสาระใน 3 ด้านได้แก่ 1) รับรู้: ปัจจัยสาเหตุของการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น 2) รับรู้เรื่อง: ความตระหนักในการป้องกันการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น และ 3) รับร่วม: การมีส่วนร่วมในการป้องกันการตั้งครรภ์ในวัยรุ่นกับเพจวัยใสห่างไกลซิชา ดังต่อไปนี้

1. รับรู้: ปัจจัยและสาเหตุของการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น

การใช้สื่อออนไลน์เป็นช่องทางที่ทำให้วัยรุ่นมีความเสี่ยงต่อการทำชู้ชา เนื่องจากการใช้อินเตอร์เน็ตในทางที่ไม่เหมาะสมของวัยรุ่น ซึ่งอาจทำให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ตามมาได้ ดังเช่น “หนูคิดว่า วัยรุ่นชอบใช้เน็ต ซึ่งบางครั้งก็ใช้ในทางที่ดี แต่บางครั้งก็ใช้ในทางที่ถูกต้อง มันเลยทำให้เกิดปัญหาตามมามากวนนะ..” (แฟนเพจ, ยะลา)

สื่อโดยเฉพาะอินเทอร์เน็ตเป็นตัวแปรสำคัญที่วัยรุ่นใช้เป็นช่องทางในการสื่อสารกับเพื่อนต่างเพศ ทั้งนี้เนื่องจากความนิยมในการใช้เครื่องมือสื่อสารต่าง ๆ และการเข้าถึงสัญญาณอินเทอร์เน็ตที่ง่ายและครอบคลุมทุกพื้นที่ เป็นสาเหตุทำให้วัยรุ่นทำชู้ชาได้ง่ายขึ้น ดังเช่น “โทรศัพท์ เป็นสื่อที่ล่อแหลม สามารถทำให้เกิดการชู้ชาได้คะ เช่น การโทรหาเพศตรงข้าม หรือเล่นอินเทอร์เน็ตและเฟซ” (แฟนเพจ, ยะลา) สอดคล้องกับแฟนเพจจากนราธิวาส ที่กล่าวว่า “ผมว่าสังคมตอนนี้ใช้เน็ตเยอะ ใช้เฟซใช้ไลน์ติดต่อกันง่ายขึ้น ถ้าเราชอบใครเราก็แค่เปิดดูโปรไฟล์คนนั้นก็ดูรูปเขาได้ ผมว่ามันเป็นสาเหตุหนึ่งของเรื่องนี้”

นอกจากนี้ยังพบว่า การมีกิจกรรมมีการรวมกันระหว่างวัยรุ่นชายและหญิง เปิดโอกาสให้วัยรุ่นแสดงพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมได้ อาทิเช่น การพูดคุยหยอกล้อ ถึงเนื้อถึงตัว จากตัวอย่างเช่น “เดี๋ยวนี้มีค่ายหลายค่ายที่มีกิจกรรมให้เด็กนักเรียนชายหญิงปนกัน ทำให้เด็กมีโอกาส

คลุกคลีกัน บางครั้งก็แลกเบอร์แลกเปลี่ยนกัน แล้วคุยไปคุยมาจนทำให้เด็กเป็นแฟนกัน” (แฟนเพจ, บัณฑิตานี)

2. รับเรื่อง: ความตระหนักในการป้องกันการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น

แฟนเพจมีความตระหนักถึงปัญหาและสาเหตุของการทำชู้ในวัยรุ่นและความสำคัญของการป้องกันการทำชู้ใน ทั้งนี้ผู้เข้าร่วมสนทนาทั้ง 3 กลุ่มได้ให้ความหมายของคำว่าชู้คือการทำบาป ผู้ที่ทำชู้จะได้รับผลโทษจากอัลลอฮ์ และคิดว่าบทลงโทษของชู้ในนั้นเป็นสิ่งที่น่ากลัว ยกตัวอย่างเช่น “การทำชู้ในนั้นเป็นบาปใหญ่มาก อัลลอฮ์จะลงโทษ สำหรับคนทำสิ่งนี้ ผมว่ามันน่ากลัวนะ” (แฟนเพจ, บัณฑิตานี) นอกจากนี้ ผู้ร่วมสนทนาได้ให้ความเห็นว่าการชู้คือการแสดงออกทางอารมณ์ที่ไม่ถูกต้องตามหลักศาสนา และเป็นบาป ดังเช่น “ชู้เป็นการแสดงออกทางอารมณ์ที่ผิดหลักศาสนา แน่นนอนคนที่ทำจะได้บาปคะ” (แฟนเพจ, ยะลา) การทำชู้ในยังได้ถูกตีความเป็นพฤติกรรมที่สังคมไม่ยอมรับ ส่งผลกระทบต่อความรู้สึกของบิดามารดา และผู้กระทำชู้ในอาจถูกให้ออกจากโรงเรียน ดังเช่น “การทำชู้ใน จะทำให้พ่อแม่เสียใจ อาจท้องได้ ถ้าท้องก็ต้องโดนไล่ออกจากโรงเรียน สังคมไม่ยอมรับ ชาวบ้านก็จะว่า” (แฟนเพจ, นราธิวาส)

ผู้เข้าร่วมสนทนาแสดงความรู้สึกว่าปัญหาการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น เป็นเรื่องใกล้ตัว และถือว่าเป็นปัญหาของตนเองเช่นกัน ดังเช่นแฟนเพจ, บัณฑิตานี กล่าวว่า “รู้สึกว่าเป็นเรื่องนี้เป็นเรื่องของตัวเอง และของสังคม แน่นนอนหนูไม่ทำอยู่แล้ว หนูก็จะระวังไม่ให้เกิด เพราะปัญหาที่จะตามมานั้นเยอะ เช่น พ่อแม่ตำ โรงเรียนอาจไล่ออก ชาวบ้านด่าอีก แล้วยังได้บาปใหญ่อีก” สอดคล้องกับความเห็นของแฟนเพจ, บัณฑิตานี ที่กล่าวว่าเรื่องนี้ต้องเริ่มตั้งแต่ตัวเอง และทุกฝ่ายต้องช่วยเหลือกันป้องกันและแก้ไขปัญหา “ผมว่านะ เรื่องนี้ทุกคนต้องช่วยกัน เพราะไม่ใช่ผู้ชายอย่างเดียวที่ทำให้เกิด มันเกิดจากทั้งสองฝ่าย”

อย่างไรก็ตามผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่มได้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับพฤติกรรมที่เหมาะสมของวัยรุ่นชายและหญิงไม่ควรทำกิจกรรมที่ใกล้ชิดกัน และควรมีผู้อื่นอยู่ด้วยระหว่างทำกิจกรรมดังกล่าว โดยได้กล่าวว่า “ควรมีระยะห่าง

ไม่ควรอยู่สองต่อสอง” (แฟนเพจ, ยะลา) นอกจากนี้ ควรสื่อสารกับเพศตรงข้ามด้วยคำพูดหรือน้ำเสียงที่เป็นปกติ ดังเช่น “เวลาผู้ชายพูดหวาน ๆ จะทำให้ผู้หญิงรู้สึกหวั่นไหว วิธีแก้คือไม่ควรใช้คำพูดหวานต่อเพศตรงข้าม” (แฟนเพจ, บัณฑิตานี) หรือการหลีกเลี่ยงการใช้สื่อออนไลน์ในการสื่อสารกับเพศตรงข้ามหรือคนแปลกหน้า โดยแฟนเพจ, นราธิวาส กล่าวว่า “หลีกเลี่ยงการคุยกันทางเฟสบุ๊คหรือไลน์กับคนแปลกหน้า” นอกจากนี้วัยรุ่นควรปฏิบัติตัวให้ถูกต้องในฐานะมุสลิมที่ต้องปฏิบัติตามหลักการอิสลาม ดังเช่น แฟนเพจ, บัณฑิตานี ที่กล่าวว่า “มีความรักได้ แต่ให้อยู่ในขอบเขตอิสลาม เช่น ดูอาร์ (ขอพร) ต่ออัลลอฮ์”

3. รับร่วม: การมีส่วนร่วมในการป้องกันการตั้งครรภ์ในวัยรุ่นกับเพจ

ผู้ร่วมสนทนากลุ่มให้ความเห็นเกี่ยวกับรูปแบบการนำเสนอของเพจวัยใสทางไกลชู้ใน มีข้อมูลน่าสนใจ น่าเชื่อถือ มีการเอาอิสลามมาบูรณาการในการถ่ายทอดเนื้อหา แต่ค่อนข้างจะเป็นเพจวิชาการ ดังเช่น “เพจนี้เป็นเพจที่ดี แต่ดูวิชาการนิดนึง” (แฟนเพจ, นราธิวาส) สอดคล้องกับที่แฟนเพจบัณฑิตานี ได้กล่าวไว้ว่า “เนื้อหาในเพจมีสาระที่น่าสนใจ” อย่างไรก็ตามพบว่าลักษณะของเนื้อหาและภาพที่สื่อสารผ่านเพจสื่อความหมายไม่ชัดเจน หรือขาดสีสัน ดังเช่น “ภาพปกหรือภาพโปรไฟล์ไม่ค่อยสื่อความหมายชัดเจนเท่าไร ถ้าปรับได้ก็จะดีขึ้นมากเลย” (แฟนเพจ, บัณฑิตานี) ในขณะที่แฟนเพจยะลาได้กล่าวว่า “เพจไม่ค่อยมีสีสันสักเท่าไร ถ้าได้ทำให้สะดุดตา หรือน่าสนใจ ก็จะมีคนเข้ามาดูเพจมากขึ้น”

นอกจากนี้ได้มีการสนทนาเรื่องการเข้าถึงเพจและการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างแฟนเพจด้วยกันเองหรือระหว่างผู้ดูแลเพจ พบว่า ประชาคมเครือข่ายออนไลน์ส่วนใหญ่ใช้เวลาว่างหลังเลิกเรียน หรือวันหยุดเสาร์อาทิตย์ติดตามข้อมูลต่าง ๆ จากเฟสบุ๊ค ดังเช่น “ตอนไปเรียน พวกเราไม่ได้รับอนุญาตให้ใช้โทรศัพท์ ส่วนใหญ่เราเล่นเฟสบุ๊คหลังเลิกเรียน และวันหยุดคะ” (แฟนเพจ, บัณฑิตานี) นอกจากนี้ยังพบว่าบางส่วนไม่มีสมาร์โฟน และเข้าใช้เฟสบุ๊คผ่านทางร้านอินเทอร์เน็ตในหมู่บ้าน “ผมไม่มีโทรศัพท์ครับ ส่วนใหญ่ผมไปเล่นเฟสบุ๊คที่ร้านอินเทอร์เน็ตในหมู่บ้านวันเสาร์อาทิตย์”

(แฟนเพจ, นราธิวาส) สำหรับการเข้าถึงเพจพบว่ามีแฟนเพจมักจะอ่านโพสต์หรือข้อมูลจากเฟสบุ๊คที่ผ่านหน้าฟีดขึ้นมาอัตโนมัติ หรืออ่านย้อนหลังกลับไป ดังเช่นแฟนเพจยะลา กล่าวว่า “ก็อ่านไปย้อนไปเรื่อย ๆ ส่วนมากดูที่เพื่อน ๆ โพสต์ หรือเพจที่เราเป็นแฟน มันก็จะขึ้นมาอัตโนมัติ”

อย่างไรก็ตามผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่มได้เสนอแนวทางการสื่อสารและการของเพจวัยใส ห่วงไกลชีนา เช่นการทำให้รูปแบบเนื้อหาสั้นลง ได้ใจความ หรือทำเป็นละคร หรือการ์ตูน จะทำให้รูปแบบของเพจน่าสนใจขึ้น “แนะนำให้ทำสั้น ๆ ได้ใจความ เนื่องจากวัยรุ่นไม่ค่อยชอบอะไร ๆ ที่ยาว ๆ อาจจะมีตัวละครสมมติ ตัวการ์ตูน สามารถต่อยอดเป็นสตีกเกอร์ไลน์ ได้ในอนาคต” (แฟนเพจ, ปัตตานี) นอกจากนี้ยังเสนอรูปแบบอื่น ๆ เช่นการทำวิดีโอ ดังเช่น “อยากให้เพจทำกิจกรรมแข่งขันการทำวิดีโอเพื่อป้องกันการชินา” (แฟนเพจ, นราธิวาส) ส่วนแฟนเพจ, ยะลาได้ให้ข้อเสนอแนะในเรื่องการจ่ายค่าโฆษณาให้กับเฟสบุ๊คเพื่อให้เพจมีการเคลื่อนไหวตลอดเวลา “แนะนำให้เพจจ่ายโฆษณาต่อปีเพื่อให้มีการโฆษณาตลอดทั้งปี เนื่องจากหากเพจไม่เคลื่อนไหว จะทำให้หน้าฟีดไม่ขึ้น” นอกจากนี้ยังมีข้อเสนอแนะให้มีการอัปเดตโพสต์ในเฟสบุ๊คจะส่งผลให้หน้าจอฟีดเพจขึ้นมา “ในความคิดหนูนะคะ ก็คงต้องอัปเดตบ่อย ๆ เพิ่มเนื้อหาสาระที่สนใจ และต้องใหม่สดอยู่เสมอ และที่สำคัญอาจเอาสถานการณ์หรือคลิปวิดีโอที่กำลังดังในช่วงนั้น ๆ มาโพสต์ในเพจนี้ด้วยเพื่อเพิ่มสีสันและความน่าสนใจ” (แฟนเพจ, นราธิวาส)

ผู้เข้าร่วมสนทนายังเสนอรูปแบบของการมีส่วนร่วมในการป้องกันการตั้งครมกในวัยรุ่น โดยในส่วนของตนเองในฐานะแฟนเพจของเพจ ควรมีส่วนร่วมโดยการมีปฏิสัมพันธ์ในเพจ เช่น การกดไลค์ การแสดงความคิดเห็น การกดแชร์โพสต์ และการสอบถามปัญหาผ่านกล่องข้อความ ดังเช่น “ผมว่าเราเองก็ช่วยได้ด้วยการกดไลค์ แสดงความคิดเห็น หรือแชร์ เพราะเพื่อเราที่ไม่ได้เป็นแฟนเพจ ก็จะเห็นด้วย” (แฟนเพจ, นราธิวาส) ประชาคมบางส่วนเสนอให้แทค (tag) เพื่อนเพื่อเชิญชวนเพื่อนของตนให้เข้ามาชมกลุ่ม ดังเช่นประชาคมเครือข่ายออนไลน์, ปัตตานี ที่กล่าวว่า “การแทค เพื่อนหรือแนะนำเพจให้เพื่อน เขาก็จะมากดไลค์ ทำให้เพจเรามีสมาชิกเพิ่มมากขึ้น”

นอกจากนี้ผู้เข้าร่วมสนทนาเสนอว่าควรมีการพูดคุยประเด็นเรื่องของการชินาหรือการป้องกันการตั้งครมกที่ในวัยรุ่นในชีวิตประจำวันอีกด้วย โดยประชาคมได้เสนอให้สอดแทรกในโรงเรียน เช่นการทำสาลาเกาะห์ (อัล-กูรอานศึกษา) หรือกิจกรรมประชุมประจำเดือน ดังเช่น “ที่โรงเรียนหนูมีการทำสาลาเกาะห์ทุกเดือน หัวข้อเรื่องชินาควรเป็นหัวข้อหลักในการทำสาลาเกาะห์ในกลุ่มเพื่อนคะ และพวกหนูก็ได้ให้ข้อเสนอแนะให้แก่วรุ่นน้อง ปกติแล้วก็มีการคุยกันเรื่องนี้ตลอดคะ” (แฟนเพจ, นราธิวาส) สมาชิกในกลุ่มที่ 2 ได้แลกเปลี่ยนความเห็นคล้ายว่า “ทุกสัปดาห์จะมีกิจกรรมที่เจอน้อง พวกหนูอาจจะเอาหัวข้อเกี่ยวกับชินาอยู่ในกิจกรรมนี้จัดโดยคณะกรรมการนักเรียนแกนนำ พวกหนูทำเองแล้วให้โรงเรียนสนับสนุน” สอดคล้องกับประชาคมเครือข่ายออนไลน์ ปัตตานีที่เสนอให้โรงเรียนส่งเสริมการทำกิจกรรมรณรงค์การป้องกันการตั้งครมกในวัยรุ่น เช่น การทำค่าย เป็นต้น ดังเช่น “อยากให้โรงเรียนส่งเสริมการทำกิจกรรมป้องกันชินา ในทุกปี” สอดคล้องกับความเห็นของประชาคมเครือข่ายออนไลน์ ยะลาที่เสนอให้ทำค่ายกิจกรรมระหว่างรุ่นพี่และรุ่นน้อง และทำอย่างต่อเนื่องทุกปี “แนะนำให้ทำค่ายคะ เพราะจะทำให้นักเรียนเข้าใจมากขึ้น อยากให้จัดขึ้นทุกปี โดยมีรุ่นพี่ช่วยสอนรุ่นน้อง แล้วทำต่อ ๆ ไป”

การสร้างเครือข่ายการป้องกันการตั้งครมกในวัยรุ่น ได้ถูกหยิบยกมาเป็นประเด็นเพิ่มเติมจากผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่ม โดยเสนอให้มีการทำกิจกรรมร่วมกันระหว่างโรงเรียน เพื่อสร้างเครือข่ายในการป้องกันการทำชินาและการตั้งครมกในวัยรุ่นดังเช่น “อยากให้มีเป็นแกนนำแต่ละโรงเรียนในการป้องกันชินาคะแล้วทำกิจกรรมร่วมกันระหว่างโรงเรียนอื่น” (ประชาคมเครือข่ายออนไลน์, นราธิวาส) นอกจากนี้ยังเสนอให้สร้างการมีส่วนร่วมของสังคม โดยประชาคมเครือข่ายออนไลน์ยะลา กล่าวว่า “อยากให้ชุมชนมีส่วนร่วมในเรื่องนี้ให้มากขึ้นครับ อย่างเช่น อีหม่าม คอเต็บ เอาประเด็นนี้ไปพูดคุยหลังละหมาดวันศุกร์ เป็นต้น”

อภิปรายผลการวิจัย

ข้อค้นพบจากการวิจัยนำมาอภิปรายผลตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยในประเด็นหลักดังต่อไปนี้

- 1) รูปแบบการป้องกันการตั้งครมในวัยรุ่นผ่านสื่อออนไลน์
- และ 2) แนวทางการมีส่วนร่วมในการป้องกันการตั้งครมในวัยรุ่น

รูปแบบการป้องกันการตั้งครมในวัยรุ่นผ่านสื่อออนไลน์

เพจวัยใส ห่วงไกลชีนา จัดเป็นเพจที่มีแฟนเพจขนาดเล็ก เนื่องจากมีจำนวนประชากรทั้งสิ้น 1,748 คน ทั้งนี้เนื่องจากเพจวัยใส ห่วงไกลชีนา มีผู้ดูแลเพจ (Admin) ทั้งหมดเป็นบุคลากรทางสุขภาพที่มีความรู้และความชำนาญเกี่ยวกับการดูแลวัยรุ่น สุขภาพ และหลักการศาสนา รวมถึงมีทักษะการสื่อสาร และการใช้สื่อออนไลน์ ทำให้รูปแบบการสื่อสารในเพจ น่าเชื่อถือ มีการบูรณาการอิสลามในเนื้อหา และมีลักษณะเป็นเพจวิชาการ โดยเนื้อหาที่สื่อสารผ่านเพจวัยใสห่วงไกลชีนาส่วนใหญ่มีลักษณะเป็นรูปภาพ และมีคำบรรยายได้ภาพ ซึ่งสอดคล้องกับข้อค้นพบในงานวิจัยของกนกวรรณดุขฎี พาณิชย์ (2555) ที่พบว่าเป็นลักษณะของข้อมูลข่าวสารในรูปแบบภาพมากที่สุด รองลงมาคือข้อความลิงค์ และวิดีโอ ส่วนงานวิจัยของฤทธิพร ผ่องสุภาพ (2551) พบว่ารูปแบบภาษาที่ใช้ในสังคมออนไลน์ วัจนภาษาส่วนใหญ่เป็นรูปแบบของข้อความ และอวัจนภาษาส่วนใหญ่เป็นรูปภาพ โดยมีวัตถุประสงค์ในการบอกเล่ามากที่สุดและส่วนใหญ่มีประเภทการเขียนแบบงูใจ ทั้งนี้ก็มีเนื้อหาสาระ (content) ที่เป็นทั้งข้อความและรูปภาพรวมอยู่ในเนื้อหาเดียวกัน งานวิจัยนี้ได้ข้อค้นพบว่า การโพสต์ข้อความ ควรมีเนื้อหาสั้น ๆ ได้ใจความ รวมถึงมีความหลากหลายในรูปแบบของการนำเสนอ เช่น ละคร การ์ตูน จะทำให้รูปแบบของเพจเป็นที่น่าสนใจยิ่งขึ้น

การวิจัยนี้ใช้สื่อสังคมออนไลน์เฟสบุ๊คเป็นช่องทางการสื่อสารหลักการอิสลาม เนื่องจากเฟสบุ๊คได้รับความนิยมมากในหมู่วัยรุ่น มีการใช้งานที่ง่าย หลากหลาย เป็นที่ถูกใจวัยรุ่น และทำให้เกิดความเพลิดเพลิน และสร้างแรงบันดาลใจแล้ว วัยรุ่นยังสามารถใช้ เฟสบุ๊คเพื่อการเรียนรู้และการหาข้อมูลต่าง ๆ ที่ทันสมัยและรวดเร็ว (พิสมัย หาญมงคล

พิพัฒน์, 2558) แต่อย่างไรก็ตาม งานวิจัยนี้พบว่า การใช้สื่อออนไลน์เฟสบุ๊ค อาจไม่สอดคล้องกับคุณลักษณะของผู้รับสาร (Receiver) คือแฟนเพจของเพจซึ่งส่วนใหญ่เป็นนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายของโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในพื้นที่ 3 จังหวัดชายแดนใต้ไม่ได้รับอนุญาตให้ใช้โทรศัพท์ในโรงเรียน และบางส่วนไม่มีสมาร์ตโฟน นักเรียนส่วนหนึ่งจึงใช้เฟสบุ๊คผ่านคอมพิวเตอร์ในร้านอินเทอร์เน็ตคาเฟ่ หลังเลิกเรียนหรือวันหยุด หรืออ่านเฉพาะที่ดเพจที่ขึ้นอัตโนมัติ ทำให้การรับรู้ข่าวสารจากเพจหรือเฟสบุ๊คมีไม่มากเท่าที่ควร ซึ่งตรงข้ามกับผลการศึกษากมลรัฐ โตจินดา (2556) ก็พบว่าแฟนเพจโดยทั่วไปใช้บริการทุกวัน วันละมากกว่า 4 ชั่วโมง และเข้าใช้บริการก่อนเข้านอน เพื่อสนทนา ติดต่อสื่อสาร และเชื่อมความสัมพันธ์ ในขณะที่งานวิจัยของเอมิกา เหมมินทร์ (2556) พบว่าช่องทางที่ประชาชนใช้เครือข่ายสังคมออนไลน์บ่อยที่สุดคือสมาร์ตโฟน (Smartphone) การวิจัยนี้จึงอาจสรุปได้ว่าสิ่งอำนวยความสะดวกและการเข้าถึงข้อมูลการเข้าถึงข้อมูลของผู้รับสารเป็นปัจจัยหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมในการป้องกันการตั้งครมในวัยรุ่นผ่านสื่อออนไลน์ นอกจากนี้ยังพบว่าพฤติกรรมการใช้สื่อออนไลน์ในการสื่อสารเรื่องเพศ และการเข้าถึงข้อมูลต่าง ๆ มีความเชื่อมโยงกับความเคร่งครัดทางศาสนา (นิพนธ์ ดาราดุฒิมาประภรณ์, 2558) ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของอัลญาดิ์ สมุห์เสนีโต, 2555 ที่ระบุว่าความรู้ด้านสุขภาพทางเพศและอนามัยวัยเจริญพันธุ์ อาจจะเป็นประเด็นที่ไม่ได้อยู่ในความสนใจและไม่ได้อยู่ในชีวิตประจำวันของคนในพื้นที่จังหวัดชายแดนใต้ เนื่องจากความเคร่งครัดทางศาสนา และการเป็นพื้นที่ที่มีเหตุการณ์ความไม่สงบ จึงอาจมีผลต่อการเข้าถึงเพจและความสนใจของแฟนเพจของเพจซึ่งส่วนใหญ่เป็นนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม

แนวทางการมีส่วนร่วมของแฟนเพจ

ผลจากการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพประชากรเพจได้เสนอแนวทางในป้องกันปัญหาการทำชีนาและตั้งครมในวัยรุ่นผ่านสื่อออนไลน์ ดังเช่น การกดไลค์ การแสดงความเห็น การกดแชร์โพสต์ และการสอบถาม

ปัญหาผ่านกล่องข้อความ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ กนกวรรณ ดุษฎี พาณิษฐ์ (2555) ที่พบว่าแฟนเพจจะมีการ กด Like ก็ต่อเมื่อต้องการแสดงความคิดเห็นและแลกเปลี่ยนทัศนคติ ต้องการอัปเดต ข้อมูลข่าวสารและความเคลื่อนไหวต่าง ๆ และต้องการแหล่งข้อมูลเพื่อการศึกษา ส่วนงานวิจัยของ กุลนารี เสือโรจน์ (2556) พบว่าสื่อออนไลน์ใช้เป็นสื่อกลางการสื่อสารและการเป็นแหล่งข้อมูลสาธารณะ หรือสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างสมาชิกกันเอง และระหว่างสมาชิกและผู้ดูแลเพจ (กัญจน์ ผลภาษี, 2554)

นอกจากนี้ยังพบว่าเนื้อหาที่สื่อสารผ่านโพสต์ของเพจวัยใส ห้างไกลชีนา ส่วนใหญ่เป็นหลักการศาสนาและการป้องกันการมีสัมพันธ์ทางเพศที่ไม่เหมาะสม อาจมีความน่าสนใจน้อยกว่าเพจลักษณะอื่น ๆ ทำให้การมีส่วนร่วมในการป้องกันการตั้งครรภ์ในวัยรุ่นผ่านสื่อออนไลน์ เฟสบุ๊กของแฟนเพจของเพจวัยใส ห้างไกลชีนามีน้อย ในขณะที่การศึกษาของมนชนก มณเฑียรทอง และคณะ (2554) ที่พบว่าเฟสบุ๊กเพจที่นิยมกดไลค์จำนวนมากได้แก่ เพลง บุคคล แร็ปดิสคั หนึ่งและชุมชน ส่วนรองลงมาคือ ประเด็นจิตวิทยา ความรัก ท่องเที่ยว ธรรมชาติ หนังสือศาสนา และสาระความรู้เรื่องครอบครัว-แม่และเด็ก (กนกวรรณ ดุษฎีพาณิษฐ์, 2555) ส่วนงานวิจัยของณัฐภัทร บทมาตร (2553) ที่ศึกษาพฤติกรรมและคุณลักษณะที่ผู้บริโภคเลือกใช้เฟสบุ๊ก ในเขตกรุงเทพมหานคร ก็พบว่าประชากรส่วนใหญ่ที่เลือกใช้เฟสบุ๊กมีวัตถุประสงค์การใช้งานเพื่อความบันเทิง อย่างไรก็ตามงานวิจัยนี้ได้เสนอให้มีรูปแบบการทำการกิจกรรมอื่น ๆ ควบคู่ไปกับการสื่อสารผ่านเฟสบุ๊ก เช่น การทำฮาลาเกาะห์ (กิจกรรมกลุ่มศาสนศึกษา) การประชุมประจำเดือน การพัฒนาแกนนำหรือต้นแบบใน

การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชน และการสร้างเครือข่ายของกลุ่มวัยรุ่นเพื่อป้องกันการทำชีนา เป็นต้น

ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

การทำวิจัยครั้งต่อไปควรศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการเข้าถึงข้อมูลของแฟนเพจ รูปแบบการสื่อสารผ่านสื่อออนไลน์ รวมถึงการพัฒนาแนวทางการมีส่วนร่วมของสังคมในการป้องกันชีนาและการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น ในระดับนโยบาย ควรมีการส่งเสริมการผลิตสื่อที่มีเนื้อหา ข้อมูล เหมาะสมสำหรับใช้ในการสื่อสารผ่านสื่อออนไลน์เพื่อส่งเสริมความรู้ด้านสุขภาพและการป้องกันการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น รวมถึงการเพิ่มทักษะและการสร้างแกนนำวัยรุ่นผ่านกระบวนการหรือรูปแบบอื่น ๆ ควบคู่ไปกับการพัฒนาระบบหรือกลไกที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนและผู้นำชุมชน รวมถึงการสร้างเครือข่ายความร่วมมือกับผู้ที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้การป้องกันและแก้ไขปัญหาการตั้งครรภ์ในวัยรุ่นเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยนี้ได้รับทุนสนับสนุนจากมูลนิธิสร้างสุขมุสลิมไทย (สสม.) ขอขอบพระคุณผู้บริหาร โรงเรียนในพื้นที่ 3 จังหวัดชายแดนใต้ ทั้ง 6 โรงเรียน ที่อนุญาตให้ ทีมผู้วิจัยเข้าประชาสัมพันธ์ โครงการ รวมถึง ขอขอบคุณแฟนเพจ ที่เป็นสมาชิกเพจ วัยใส ห้างไกลชีนา ที่เข้าร่วมแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในเพจ ขอขอบคุณที่ปรึกษาโครงการ อาจารย์สรินดา บุติ และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุกรี หลังปุเต๊ะ ที่ให้ความช่วยเหลือในการติดต่อประสานงานกับผู้บริหารโรงเรียน ให้ข้อเสนอแนะตลอดช่วงระยะเวลาการทำวิจัย

เอกสารอ้างอิง

- กนกวรรณ คุชฎีพานิชย์. (2555). การนำเสนอเนื้อหาทางเฟสบุ๊คแฟนเพจในประเทศไทย. คุชฎีพานิชย์บริหารธุรกิจคุชฎีพานิชย์ สาขาวิชาธุรกิจการกีฬาและการบันเทิง มหาวิทยาลัยศรีปทุม.
- กัญจน์ ผลภาสี. (2554). แนวทางการใช้สื่อสังคมออนไลน์ (เฟสบุ๊ค) ในการเรียนการสอน. รายงานวิจัย. งานวิจัยภายใต้งบประมาณสนับสนุนคณะอุตสาหกรรมบริการ วิทยาลัยดุสิตธานี.
- กุลนารี เสือโรจน์. (2556). พฤติกรรมการสื่อสารของวัยรุ่นในพื้นที่สาธารณะบนเว็บไซต์เครือข่ายสังคมออนไลน์เฟสบุ๊ค. งานวิจัยภายใต้งบประมาณสนับสนุนคณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- กมลรัฐ ไตจินดา. (2556). การศึกษาพฤติกรรมการใช้บริการ Social Network ของนักศึกษามหาวิทยาลัยเชียงใหม่. ค้นเมื่อ 12 มีนาคม 2561, จากอินเทอร์เน็ต http://library.cmu.ac.th/faculty/econ/Exer751409/2556/Exer2556_no8
- คณะกรรมการการสวัสดิการสังคม สภาผู้แทนราษฎร. (2556). สรุปรายงานการประชุม.
- โชคชัย วงษ์ธานี. (2555). วัฒนธรรมมลายูมุสลิมในสามจังหวัดชายแดนใต้. ใน: เหมชาติ เทพไชย (บรรณาธิการ). มิติวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์และอนาคต คีนุสสันติจังหวัดชายแดนภาคใต้. กรุงเทพฯ.
- ณัฐภัทร บทมาต. (2553). การศึกษาพฤติกรรมและคุณลักษณะที่ผู้บริโภคเลือกใช้เฟสบุ๊ค(Facebook) ในเขตกรุงเทพมหานคร. พิษณุโลก: คณะบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยนครสวรรค์.
- ฤดีพร ผ่องสุภาพ. (2551). การแสวงหาข่าวสารการประชาสัมพันธ์และความพึงพอใจในการสื่อสาร ผ่าน เครือข่ายสังคมออนไลน์ของนิสิตนักศึกษา. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- นิพนธ์ คาราวุฒิมหาประภรณ์. (2558). วัยรุ่นใช้สื่อออนไลน์อย่างไรในการหาข้อมูล. ความหลากหลายรายงานวิจัยทางประชากรและสังคม. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม.
- พิสมัย หาญมงคลพิพัฒน์. (2558). ความพึงพอใจของนิสิตต่อการจัดการเรียนการสอนด้วยเว็บไซต์เครือข่ายสังคมออนไลน์. ค้นเมื่อ 12 มีนาคม 2561, จาก [www.hu.ac.th/conference/.../1490-059S-P\(พิสมัย%20%20หาญมงคลพิพัฒน์\).pdf](http://www.hu.ac.th/conference/.../1490-059S-P(พิสมัย%20%20หาญมงคลพิพัฒน์).pdf)
- มัสลัน มหะมะ. (2552). แต่งงานง่าย ชินายาก. มูลินีเพื่อการศึกษาและพัฒนาสังคม. ค้นเมื่อ 12 มีนาคม 2561, จาก <https://islamhouse.com/th/books/260890/>
- มุฮัมหมัด ซากีเย๊ะ. (2554). บทบัญญัติเกี่ยวกับสตรีในอิสลาม. ค้นเมื่อ 12 มีนาคม 2561, จาก <https://islamhouse.com/th/books/384421/>
- ศรีเพ็ญ ดันติเวส และคณะ. (2556). สถานการณ์การตั้งครรภ์ในวัยรุ่นในประเทศไทย. นนทบุรี: กรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข.
- อนันตชัย ไทยประทาน. (2552). เยาวชนมุสลิมจุดเหมือนและจุดต่างของวิถีชีวิตและการให้บริการ. ใน พงศ์เทพ สุธีรัฐ และยุชพร นิเมะ. การจัดการสุขภาพตามวิถีชีวิตมุสลิม 4 ช่วงวัย: วัยเด็ก วัยรุ่น วัยผู้ใหญ่ และการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้าย. สถาบันวิจัยระบบสุขภาพภาคใต้.
- เอมิกา เหมมินทร์. (2556). พฤติกรรมการใช้และความคิดเห็นเกี่ยวกับผลที่ได้จากการใช้เครือข่าย สังคมออนไลน์ (Social Media) ของประชาชนในเขตกรุงเทพมหานคร. คณะสถิติประยุกต์: สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- อัลญานี สมุห์เสนีโต. (2555). อนามัยเจริญพันธุ์ในทัศนะของชาวไทยมุสลิมชายแดนใต้. ค้นเมื่อ 12 มีนาคม 2561, จาก <http://rupattani.myreadyweb.com/article/topic-42801.html>
- Thaithae, S., Thato, R. (2011). Obstetric and Perinatal Outcomes of Teenage Pregnancies in Thailand. J Pediatr Adolesc Gynecol. 24: 342-346
- United Nations Population Fund [UNFPA]. (2556). แม่วัยใส ความท้าทายการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น. ค้นเมื่อ 12 มีนาคม 2561, จาก <http://social.nesdb.go.th/social/Portals/0/State%20of%20Thailand%20Population%20Report%20on%20adolescent%20pregnancy.pdf>
- World Health Organization [WHO]. (2014). Adolescent pregnancy. ค้นเมื่อ 12 มีนาคม 2561, จาก <http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs364/en/#>